

Betreft: Rondetafelgesprek over het aanpassingsvermogen van het mbo.
Tweede Kamer Commissie-OCW. Dinsdag 28 november 2017, 16-19 uur.

Geachte leden van de Tweede Kamer,

Dank voor uw uitnodiging deel te nemen aan een openbaar rondetafelgesprek in de Tweede Kamer. Bij de hoorzitting wilt u ingaan op het vraagstuk van het aanpassingsvermogen van het mbo, mede op basis van de studie 'Beroep op het mbo' van het SCP. U vraagt naar enkele overwegingen die in het gesprek naar voren kunnen worden gebracht.

Graag maak ik van de gelegenheid gebruik te melden dat ik in opdracht van NRO ten behoeve van de directie MBO van het ministerie OCW met enkele collega's uit de kenniskring van hoogleraren en lectoren in het beroepsonderwijs heb gewerkt aan enkele position papers over de toekomst van het mbo. Ik stuur u hierbij de geïntegreerde tekst van het inleidende- en slothoofdstuk mee. Deze tekst is geaccepteerd door NRO en zal binnenkort samen met de overige hoofdstukken in een bundel worden gepubliceerd. In dit slothoofdstuk bespreek ik verschillende condities van onderwijskwaliteit en ook mogelijkheden om te komen tot decentralisatie van overheidsbeleid.

Hieronder zal ik heel kort ingaan op de vier vragen die u heeft meegestuurd. Ik voeg daaraan toe dat deze vragen een sterk algemene strekking hebben en de antwoorden mi. geen recht kunnen doen aan de nuance die hier geboden is.

Vragen die tijdens dit gesprek aan de orde kunnen komen zijn:

- *In hoeverre is het mbo voldoende wendbaar wanneer de vraag van het afnemend beroepenveld wijzigt?*

Antwoord: Het antwoord op deze vraag is afhankelijk van enkele condities van onderwijskwaliteit. Deze condities worden uitvoerig besproken in de position papers: de kwaliteit van docenten, de lerende instelling in de school, het aanpassingsvermogen van onderwijsteams, bestuurlijke verhoudingen binnen en buiten de school, adequate gegevens over de arbeidsmarkt.

Het onderwijs zal nooit één op één de vraag uit de arbeidsmarkt kunnen volgen. Dat is ook niet nodig. De economische dynamiek heeft door de sterke wisseling in de economische conjunctuur en veranderingen in de economische structuur een grotendeels onvoorspelbaar karakter, die zich niet direct kan verhouden met de ontwikkeling van een onderwijscurriculum, waar studenten gedurende drie jaar een diploma behalen. Het is wel geboden dat mbo-instellingen zich kunnen ontwikkelen tot lerende organisaties - kenniscentra in de regio. Onderwijsinstellingen kunnen zich dan adaptief, toekomstbewust opstellen. Dat vergt boven alles tijd en ruimte voor onderwijsteams om de kennis en expertise te ontwikkelen, die nodig is om studenten adequaat te begeleiden. De mbo-instellingen hebben ook behoefte aan versterking van hun eigen ontwikkelingsfunctie in het licht van veranderingen in het werkveld. In de position papers is dit verder uitgewerkt door te pleiten voor een versterking van het professioneel kapitaal (menselijk-, sociaal-, en besluitvormingskapitaal) in de school. Ook is het van belang de samenwerking met lectoraten, practoraten en lerarenopleidingen te vergroten.

Is het mbo voldoende wendbaar gebleken? Als we kijken naar de substantiële internationale waardering die het mbo-bestel ten deel valt en naar de beoordelingen door de Inspectie van het Onderwijs, dan wordt door de OECD opgemerkt dat het stelsel in vergelijking met andere landen voldoende adaptief is, en door de Inspectie dat de resultaten verder verbeteren.

Tegelijkertijd wordt naar mijn oordeel het aanpassingsvermogen door verschillende factoren steeds op de proef gesteld. De maakbaarheid van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt moet niet te absoluut worden gezien. Dan hadden scholen in de kredietcrisis

enkele jaren geleden allemaal opleidingen moeten sluiten, terwijl het bedrijfsleven nu zit te springen om vaklieden, terwijl zich in de overheidssectoren ook grote tekorten op de arbeidsmarkt aandienen.

- *Wat is er nodig om binnen het mbo adequaat in te spelen op veranderingen op de arbeidsmarkt binnen het systeem?*

Antwoord: het mbo heeft een brede drievoudige functie, en zou die moeten koesteren. 'Het mbo' is een containerbegrip, er zijn immers verschillende niveaus van opleiding en diverse toepassingsgebieden. Naar mijn inschatting is het behulpzaam om een ideaaltypisch onderscheid te maken tussen twee vormen van aansturing van het onderwijs. De ene is 'top-down' geïnspireerd gericht op het wegwerken van de deficiënties van individuele docenten, de andere is 'horizontaal' geïnspireerd, gericht om de professionele ontwikkeling van de school. Dit wordt uitgewerkt in de position papers. Scholen boeken andere resultaten afhankelijk van hun interne werkwijze.

Scholen kunnen beter inspelen op veranderingen in de arbeidsmarkt als ze actieve vormen van kennisuitwisseling inzetten, waarbij de wisselwerking tussen school en bedrijf het beste tot zijn recht kan komen. In algemene zin is er onderschatting van het belang van de beroepspraktijkvorming en ook van vakmanschap. Zelf was ik betrokken bij het SER-advies 'Handmade in Holland' over de ambachtseconomie en beroepsonderwijs (2013); 'MBO naar 2025' (2015); de verkenning 'Leren en werken in de ambachtseconomie van 2020 (2016); en het boek 'Zo redden we het technisch beroepsonderwijs' (2016). Recent heeft SER Brabant een verkenning gepubliceerd 'Toerusten en Innoveren' (2017), met enkele ingrediënten die geschikt zouden kunnen zijn voor een landelijke aanpak.

In al deze bijdragen staan velerlei suggesties van herwaardering, niet alleen van het mbo, maar ook van het vmbo, en ook voor een leven lang leren van de basiseducatie tot aan het niveau van *associate degree*, hbo en wo. Veel van deze punten met betrekking tot de aansluiting van de school op de arbeidsmarkt keren ook terug in het recente onderzoek naar de 'Toekomst van vakmanschap' van ROA/ Kohnstamm (2017), waarin wordt gesteld dat studenten gebaat zijn bij een zekere vakinhoudelijke specialisering, zodat ze eerst werk kunnen vinden, en zich vervolgens werkenderwijze kunnen ontwikkelen op de arbeidsmarkt.

- *Zijn er heel andere aanpakken mogelijk dan werken met landelijke kwalificatiedossiers (zoals accreditatie)?*

Antwoord: Het antwoord op de vraag luidt positief. Maar om te beginnen is er over de landelijke kwalificatiestructuur ook het nodige te zeggen. De herziening van de kwalificatiestructuur is ingegeven door Focus op Vakmanschap (2011). Dat heeft geleid tot een rationalisering van de kwalificatiestructuur. Bovendien worden nu op grote schaal keuzevakken toegevoegd. De ontwikkeling van deze structuur vindt tamelijk professioneel, maar ook sterk routinematig plaats, en heeft betrekking op veel organisatorische aspecten van het onderwijsproces. Ironisch genoeg bevindt de landelijke kwalificatiestructuur zich overwegend in het domein van de routinematige beroepen. Naar het zich laat aanzien is dat een krimpend deel van het totaal. Het is daarmee echter niet gezegd dat de kwalificatiestructuur in het mbo voor de pedagogiek en didactiek van het leerproces belemmerend werkt. Ik ben niet op de hoogte van onderzoek waaruit dat blijkt. Om de kwalificatiestructuur verder te verbeteren is het naar mijn mening wel nodig veel beter te weten wat er gebeurt in de beroepspraktijkvorming, en dat is een tamelijk slecht ontgonnen deel van het middelbaar beroepsonderwijs.

Het is daarnaast denkbaar enkele alternatieven te verkennen (die ik hier niet kan uitwerken):

- a. Er is in deze nieuwe eeuw meer aandacht nodig voor de betekenis van digitalisering, werkend leren, en ondernemend gedrag/ ondernemerschap in het onderwijs. Deze thema's zouden naar alle waarschijnlijkheid een meer belangrijke rol moeten krijgen in het curriculum. De kennisontwikkeling over deze thema's staat ook in de kinderschoenen.

- b. Veel wordt gewonnen indien onderwijsteams samen met opleidingsbedrijven gaan werken aan curriculumontwikkeling. De Brabantse roc's hebben hier wat ervaring mee opgedaan in het kader van hun Kennispact 3.0, waar ze gezamenlijk met bedrijven in vijf sectoren de beroepen van de toekomst verkennen.
  - c. De werking van het RIF-programma, het Techniepact en het Zorgpact maakt ook andere vormen mogelijk van gezamenlijke leerplanontwikkeling. Hier zijn veelbelovende initiatieven genomen, maar het is moeilijk te beoordelen in welke mate dat ook slaagt. Sommige voorbeelden van succesvolle vernieuwing zijn gebaseerd op al langer lopende samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven. Tegelijkertijd zijn de beschikbare evaluaties te ongelijksoortig van aard om de vraag naar betekenisvolle alternatieven voor de kwalificatiestructuur goed te kunnen beantwoorden.
  - d. In theorie kan de wijze van accreditatie, die in het hbo wordt toegepast, ook worden toegepast in het mbo, maar niet zonder eerst zorgvuldige pilots uit te voeren, waarin de betekenis van de transactiekosten van de hbo-procedure (ex ante en ex post), alsmede van de overgang daarnaar toe, worden gezien. Ook zal er dan oog moeten zijn voor de verminderde inbreng van het bedrijfsleven, die dan mogelijk zal resulteren.
- *Hoe kunnen – in een snel veranderende arbeidsmarkt – mbo-studenten worden opgeleid die voldoen aan de vragen van de samenleving en de arbeidsmarkt?*

Antwoord: Naar mijn mening is dit een erg generaliserende vraag. Ik wil me hier beperken tot de opvatting dat het 'wat' en het 'hoe' (Commissie Dijsselbloem) niet losgezien kunnen worden van elkaar, en ook niet van de vraag: 'waartoe' leiden we op? Sommige leerlingen zullen direct gaan werken, andere stromen door naar vervolgonderwijs. De huidige leerlingpopulatie heeft sterk verschillende sociaal-culturele achtergronden. De kunst voor onderwijsinstellingen is daarop in te spelen en het ontwikkelingspotentieel van studenten te optimaliseren. Er zijn verschillende voorbeelden aan te wijzen waar dit soort initiatieven zijn genomen. In de Amsterdamse mbo-agenda is er bijvoorbeeld veel aandacht gekomen voor het idee van de 'transformationele school' en 'stadsbreed' opleiden. Hierbij is de grondgedachte dat de condities waaronder docenten functioneren en de verbinding met het bedrijfsleven moeten worden verbeterd om een goede opleiding van studenten te kunnen garanderen.

'De kwaliteit van het onderwijs' centraal plaatsen vergt dat we beter moeten nadenken over de verhouding tussen algemene vaardigheden, vakvaardigheden en persoonlijke ontwikkeling in het leerplan. In mijn oratie heb ik een pleidooi gehouden om deze drie thema's op elkaar te betrekken om de 'breedte' van opleidingen te bepalen. Naar mijn mening is het SCP te prijzen voor het feit dat dit idee nu verder is uitgewerkt, maar is de conclusie van deze studie niet zondermeer te vertalen in algemene aanbevelingen. De kwalificatieontwikkeling van een beginnend beroepsbeoefenaar in technische sectoren, zorg en welzijn, economie, logistiek, politie, of het groene onderwijs is niet gelijk aan elkaar. Er is daarom behoefte aan meer gedetailleerde verkenningen voor de toekomst.

Ik ben gaarne bereid op deze punten een nadere toelichting te geven.

Met vriendelijke groet,

Marc van der Meer.

Prof. dr M.J.S.M. van der Meer
 Bijzonder hoogleraar onderwijsarbeidsmarkt
 Reflect – Tilburg Law School
 Onafhankelijk wetenschappelijk adviseur S-BB.